

УДК 343.10 (44)

В. О. Попелюшко

*доктор юридичних наук, доцент,
завідуючий кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін
(Національний університет "Острозька академія")*

СИСТЕМА ОРГАНІВ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ЇХ ПОВНОВАЖЕННЯ ЗА КПК ФРАНЦІЇ 1808 Р.

Одним з визначних явищ знаменитої кодифікації французького законодавства під егідою Імператора Наполеона з п'яти Кодексів було прийняття у 1808 р. Кримінально-процесуального кодексу, який називався Code d'instruction criminelle – Кодекс кримінального розслідування. Наполеон усвідомлював незавершеність цього, створеного за його безпосередньої участі Кодексу, тому не дав йому свого імені і передбачав із збігом часу та накопиченням досвіду змінювати його, для чого був прийнятий спеціальний закон, яким Касаційному суду приписувалося щорічно вносити в Державну Раду подання щодо його потреб та недоліків [1, с. 53-54].

Так чи інакше, КПК 1808 р. зберіг прогресивні завоювання буржуазної революції 1789-1794 рр. щодо судового розгляду кримінальних справ, зокрема, гласність, усність, безпосередність, вільну оцінку доказів, змагальність і навіть суд присяжних, але поновив такі наповнені розшуковим духом форми інквізиційного досудового провадження як таємність, письмовість, відсутність прав у обвинуваченого та будь-яких елементів змагальності [2, с. 50; 3, с. 484]. Він розділив французьке кримінальне судочинство, таким чином, на дві послідовні частини:

слідство (instruction) і суд (jugement), кожен з яких заснував на самостійних і одна одній протилежних засадах [4, с. 361]. Зважаючи на це та підкреслюючи один із основних принципів побудови кримінального процесу – відокремлення функції кримінального переслідування від функції розслідування і вирішення кримінальних справ по суті, французькі процесуалісти (Р. Гарро, Ф. Елі та ін.) назвали таку систему судочинства "змішаною" (le système mixte). Ця система була запозичена з Франції багатьма державами, спочатку континентальної Європи, а пізніше Азії, Африки та Латинської Америки. В самій же Франції у видозміненому вигляді вона функціонує до сих пір.

Наполеонівське законодавство зберегло прийнятий під час революції поділ злочинів на три види: порушення (contravention), проступки (délits) і злочини (crimes) (ст. 110 КК Франції 1810 р.) [5, с. 147], а КПК у цій відповідності визначив підвідомчість перших суду простої поліції дільниці в особі мирового судді, других – трибуналу виправної поліції округу у складі трьох суддів, а треті – апеляційному суду департаменту, зокрема, організованому при ньому ассизному суду в складі трьох професійних суддів (головуючий та 2 асесори) і 12 присяжних засідателів. Завершив судову систему Касаційний суд, єдиний для всієї Франції.

Функцію державного обвинувачення і нагляду за законністю, з широкими повноваженнями з керівництва усіма чинами судової поліції і з дисциплінарним наглядом за судами було покладено на прокуратуру як на централізовану систему: прокурор республіки при трибуналі, генеральний прокурор при апеляційному суді, на чолі – міністр юстиції (член уряду). Окремо передбачений генеральний прокурор при Касаційному суді також був підпорядкованим міністру юстиції [3, с. 476-478].

Функція державного обвинувачення включала в себе і функцію порушення та здійснення прокурорського кримінального переслідування ("публічного позову"), оскільки за ст. 22 КПК на прокурорів республіки

покладалося "дослідження і переслідування усіх проступків, підвідомчих судам виправної поліції та ассизним", а за ст. 271 КПК на генерального прокурора апеляційного суду – особисто або через помічника "обвинувачувати перед судом будь-яку особу, яка віддана до суду".

Прокурор як керівник судової поліції здійснював керівництво її розшуковою діяльністю, а як орган кримінального переслідування згідно ст. 106 КПК у випадках затримання підозрюваного на місці вчинення злочину (*délit flagrant*), а на практиці й у інших випадках, наприклад, в разі звернення до нього господаря помешкання, у якому було вчинено злочин [6, с. 22-25], мав право особисто розпочати розслідування і заарештувати обвинуваченого. Як представник же органу прокурорського нагляду він володів виключною компетенцією щодо порушення обвинувачення перед слідчим суддею і виправним трибуналом.

На практиці ж повноваження прокурора виявилися ширшими. У випадках, коли злочинець не був затриманий на місці вчинення злочину, а отже прокурор не мав права проводити жодних слідчих дій, він для з'ясування необхідності порушення кримінального переслідування проводив через підлеглих агентів судової поліції та жандармерії так зване "офіційне розслідування". В нього входили допити свідків, допит обвинуваченого і обшуки. Але усі складені при цьому протоколи мали значення лише як матеріали "поінформованості" для керівника прокуратури. Пізніше роз'ясненнями Касаційного суду прокурору було дозволено збирати у вказаний спосіб матеріали навіть в той час, коли слідчим суддею велося досудове слідство. Все ж при проведенні "офіційного розслідування" не могли застосовуватися примусові заходи: обвинуваченого не можна було примусити до явки на допит, домашні обшуки можна було проводити лише з дозволу господаря, свідки також не були зобов'язані з'являтися на допит. Умовно термін "офіційне розслідування" тривалий час відповідав терміну "дізнання" відповідно до

російського Статуту кримінального судочинства 1864 р., а з прийняттям КПК Франції 1958 р. він легально набув статусу процесуального (гл. II – Судова поліція) – початкового дізнання як однієї із форм поліцейського дізнання, що проводиться в разі відсутності ознак очевидності [7].

В цілому ж досудове провадження у формі поліцейського дізнання за КПК 1808 р. покладалося на централізований апарат судової поліції (до складу якої як її офіцери входили також прокурор і слідчий суддя), очолюваний прокуратурою та дисциплінарно підпорядкований прокуратурі.

Функції дізнання виконувалися органами поліції, які поділялися на три групи. До першої групи входили спеціальні агенти, компетенцією яких було констатувати певні порушення закону (лісові і польові сторожі, посадові особи окремих відомств – митниці, шляхів сполучення тощо). До другої – чини поліції, які констатували загальні злочини і приймали заходи до їх з'ясування. Сюди відносились поліцейські комісари, поліцейські і жандармські офіцери (не плутати зі званням – В.П.) і мирові судді. До третьої належали *agents de la force publique* – решта чинів судової поліції і жандармерії, зобов'язаних допомагати офіцерам поліції в розслідуванні, поряд із виконанням своїх безпосередніх обов'язків [8, с. 441]. Хрестоматійним прикладом останньої категорії являв собою жандарм чи поліцейський з регулювання дорожнього руху. Доки не сталася подія, яка могла містити ознаки порушення кримінального закону, він діяв в межах адміністративної поліції. Але як тільки така подія відбулася, він, уже як представник судової поліції, зобов'язаний був здійснити усі необхідні дії для констатації події і збирання доказів, тобто фактично розпочати поліцейське дізнання [9, с. 11-12].

Стадія поліцейського дізнання за загальним правилом брала свій початок з моменту отримання даних про вчинення злочину (безпосереднє виявлення, отримання повідомлень, заяв, скарг тощо), полягала у

здійсненні короткої перевірки по них (проте без права виклику обвинуваченого на допит, проведення обшуку і виїмки) і констатації злочинного діяння шляхом описання суті та обставин справи у відповідному протоколі, а закінчувалася в момент негайної передачі матеріалів публічному обвинувачу.

Поліцейське дізнання могло здійснюватися також за вказівкою прокурора та слідчого судді у справах, які перебували у його провадженні, за винятком дій, що обмежували права особи (обшуки, виїмки, допити, які доручалися мировому судді). В останньому випадку його матеріали передавалися слідчому судді [10, с. 65]. А в усіх випадках поліцейське дізнання було таємним, письмовим, захист на цій стадії не допускався упродовж усього часу чинності КПК 1808 р.

У справах про порушення, підсудні суду простої поліції, і про проступки, підсудні суду виправної поліції, КПК допускав так зване "прискорене" (сумарне) провадження без проведення досудового слідства. Розрізнялися два види такого провадження – прямий виклик в суд і негайний виклик обвинуваченого.

Прямий виклик в суд міг бути проведений чинами судової поліції, в т. ч. прокурором (а також іншими передбаченими законом органами і особами). Копія виклику вручалася обвинуваченому. Подача в суд такого виклику зобов'язувала суд розглянути справу в призначений строк, який мав бути не менше 24 годин, з додаванням строку, необхідного на дорогу. При неявці обвинуваченого він міг бути засуджений заочно. В засіданні суду зачитувалися протоколи, якими засвідчувався факт злочину, і досліджувалися інші докази, в т. ч. докази захисту. Але протокол, що засвідчував факт злочину, складений визначеними законом агентами судової поліції, не міг спростовуватися показаннями свідків.

Негайний привід обвинуваченого в суд виправної поліції міг бути здійснений у випадках затримання обвинуваченого чинами судової поліції

на місці злочину. Затриманий доставлявся до прокурора, який його допитував і постановляв про негайне припровадження в суд. Свідки в суд усно викликалися агентами судової поліції і були зобов'язані з'явитися під страхом покарання. Але порядок судового розгляду таких справ являвся публічним і змагальним [3, с. 495-496; 4, с. 496-499].

За особистою вимогою Наполеона КПК 1808 р. в ст. 10 надав префектам департаментів і префекту паризької поліції, тобто чиновникам адміністративного відомства, не підпорядкованих нагляду вищих органів юстиції, такі ж повноваження з прийняття усіх необхідних заходів для встановлення злочинів і для передачі осіб, винних у їх вчиненні, під суд, як і прокурору та слідчому судді разом взяті. Зокрема, вони набули права особисто або через чинів судової поліції вживати будь-яких передбачених законом дій, необхідних для розкриття злочинів і викриття винних – проводити арешти, обшуки, виїмки, допити зі складанням відповідних протоколів тощо, з передачею матеріалів розслідуваної справи прокурору.

Законом від 7 лютого 1933 р. ст. 10 КПК була скасована, законом від 25 березня 1935 р. відновлена в частині повноважень префектів стосовно злочинів проти зовнішньої і внутрішньої безпеки держави, а декретом від 1 липня 1939 р. відновлена в первісному вигляді [11, с. 623-624]. В ст. 30 КПК Франції 1958 р. префекти отримали повноваження з розслідування кримінальних справ в обсязі Закону від 25 березня 1935 р., але Законом від 4 січня 1993 р. в результаті рішучого протесту більшості французьких юристів позбавились їх взагалі, ст. 30 КПК була скасована [9, с. 33].

Все ж основним суб'єктом досудового розслідування кримінальних справ про тяжкі злочини за КПК 1808 р. став наступник влади мирового судді часів буржуазної революції, який, у свою чергу, був наступником "королівського судді з кримінальних справ" відповідно до Ордонансу Франціска I (1522 р.), а за законом 20 квітня 1810 р. й наступником влади директора обвинувального журі – слідчий суддя (juge d'instruction) [12,

с. 59]. Другою інстанцією досудового розслідування, замість обвинувального журі, стала обвинувальна камера апеляційного суду (la chambre de la mise en accusation) [13, с. 51].

Слідчий суддя призначався для провадження досудового слідства урядом тимчасово, строком на три роки (з можливістю продовження повноважень ще на три роки) з постійних або навіть додаткових членів суду виправної поліції, залишаючись дисциплінарно підпорядкованим апеляційному суду й одночасно підпадаючи під дисциплінарне підпорядкування прокурора та набуваючи процесуальних повноважень щодо агентів судової поліції.

Кожен слідчий суддя мав свою слідчу ділянку, за межі якої його влада не розповсюджувалася. Виконання окремих слідчих дій в межах своєї ділянки він міг доручати агентам судової поліції, а за її межами, залежно від характеру слідчої дії, – слідчому судді чи агентам судової поліції відповідної ділянки.

За первісною редакцією КПК слідчий суддя виконував виключно розшукову функцію, займаючись збиранням доказів. Поряд з ним діяла нарадча камера в складі трьох суддів, головою якої він же значився, і яка складала особливе відділення суду першої інстанції. Слідчий суддя повинен був подавати нарадчій камері не лише звіти про свою роботу, а й вносити усі пропозиції з кожного окремого слідства, заходи якого, таким чином, залежали від всієї колегії. Але перенесення колегіального начала в слідчу діяльність першої інстанції виявилось невдалим, бо призводило до уповільнення та в'ялості слідства. Тому в 1856 р. нарадчі камери були ліквідовані (хоча спроби відновлення колегіального слідства робилися й в подальшому), а слідчий суддя став одноособовим, підпорядкованим у судовому відомстві лише обвинувальній камері [8, с. 440]. Отже, він перестав бути лише слідчим, а став слідчим суддею в прямому розумінні цього слова – посадовою особою, формально незалежною від прокурора,

яка поєднувала в собі функції дослідника фактичних обставин справи, чиновника судової поліції і судді.

Як посадова особа, уповноважена на проведення слідчих дій, спрямованих на з'ясування справжніх обставин розслідуваної ним кримінальної справи, слідчий суддя був процесуально незалежним. Порушення кримінального переслідування і обвинувачення особи не входили в його компетенцію. Слідчий суддя приступав до розслідування справи лише за пропозицією прокурора. В пропозиції коротко вказувалося: суть обвинувачення, місце і час вчинення злочину, обвинувачена особа і докази, зібрані початковим дослідженням (дізнанням).

Приступивши до розслідування справи, слідчий суддя мав право особисто проводити допити, обшуки, виїмки, призначати проведення експертиз і здійснювати усі інші слідчі дії та доручати їх проведення агентам судової поліції. Але запобіжні заходи, в тому числі у вигляді арешту, він обирав сам.

Рішення, які слідчий суддя приймав як суддя, називалися "юрисдикційними постановами", а ті, що він виносив як слідчий – "неюрисдикційними" [14, с. 19]. Сама ж форма відносин при провадженні розслідування була спрощена з метою скорочення непродуктивної роботи до мінімуму. Наприклад, згода прокурора з слідчим суддею виражалася однією фразою: "прийнято до уваги прокуратурою"; направлення справи прокурору – написом на останньому аркуші провадження: "для офіційного повідомлення п. прокурора"; висновок прокурора про закриття розслідування обмежувався словами: "обвинувачення не є достатньо встановленим" [3, с. 367].

Після завершення розслідування справи, залежно від фактичних та юридичних властивостей його результату, слідчий суддя, після заслуховування висновку прокурора республіки, з дотриманням встановлених законом змісту і форми, виносив постанову про направлення

справи або в суд простої поліції, або в суд виправної поліції, які приймали справи до розгляду без особливої процедури віддання обвинуваченого до суду, або ж прокурору республіки, для направлення її прокурору апеляційного суду з метою внесення в обвинувальну камеру.

Обвинувальна камера апеляційного суду за задумом авторів КПК Франції 1808 р. призначалася як орган досудового слідства другої інстанції (першою інстанцією був слідчий суддя) та здійснення контролю вищою судовою владою над обвинувальною діяльністю прокурора. До її складу входили судді апеляційного суду і діяла вона як один з відділів цього суду.

Прокурор при апеляційному суді, отримавши справу від слідчого судді, доповідав її в 10-ти денний термін обвинувальній камері. Розгляд справи проходив в закритому засіданні. Обвинувачений, його захисник і потерпілий могли тільки подати свої заяви (ст.ст. 217-225 КПК). Обговорення справи проходило у відсутності прокурора і секретаря за доповіддю одного з членів апеляційного суду. Камера могла повернути справу слідчому судді для провадження додаткового розслідування, а також порушити обвинувачення проти нових осіб. Коли вона вважала справу достатньо з'ясованою, могла направити її, залежно від тяжкості вчиненого злочину, в суд простої чи виправної поліції. Якщо ж справа вважалася підсудною ассизному суду, то після винесення камерою постанови про віддання обвинуваченого до суду, генеральний прокурор (прокурор при апеляційному суді) зобов'язаний був скласти обвинувальний акт (ст. 241 КПК).

Обвинувальний акт поділявся на дві частини: експозе (описова частина) і резюме (заклучна частина). В експозе детально описувались усі обставини злочину з точними вказівками на особу обвинуваченого. В заклучній частині коротко формулювалось обвинувачення у вчиненні певного злочину.

Слід зазначити, що суд присяжних нерідко виправдовував обвинувачених. За статистикою, наприклад, 1881-1885 рр. в Франції судом ассизів було постановлено 27% виправдувальних вердиктів [15, с. 36]. Тому французька практика допускала як протидію виправдовувальній тенденції присяжних можливість зміни підсудності справи при віддані до суду, а саме, інститут "корекціоналізації" обвинувачення. Прокурор, маючи сумнів через індивідуальні особливості справи про тяжкий злочин в можливості добитися обвинувального вердикту присяжних, міг пом'якшити обвинувачення в тяжкому злочині (підсудному суду ассизів) і направити справу за статтею, яка передбачала менш тяжкий злочин, в суд виправної поліції [2, с. 487-489].

Переломним моментом в розвитку досудових стадій процесу Франції, що різко змінив співвідношення дізнання і досудового слідства, став закон від 8 грудня 1897 р., який допустив на слідство захисника, і тим самим перетворив обвинуваченого з об'єкта дослідження на сторону провадження у справі. Цей закон, за переконанням французьких процесуалістів, зумовив перехід основних повноважень від суддівського корпусу до поліції. Головною фігурою перестав бути слідчий суддя, а комісар поліції. І пояснюється цей феномен тим, що слідчі судді, намагаючись уникнути частих зустрічей з захисниками, віддали перевагу наділенню своїх функцій поліції, яка виконувала їх під час дізнання, де захисник приймати участі не міг [9, с. 65]. Дана тенденція досудового розслідування за правилами КПК 1808 р. знайшла своє повне законодавче відображення в новому, нині чинному КПК Франції 1958 р.

Список використаних джерел

1. Случевский В. И. Учебник русского уголовного процесса. Введение. Часть I: Судостройство / В. И. Случевский / Под редакцией и с предисловием В. А. Томсинова. – М. : Зеркало, 2008. – 400 с.

2. Гартунгъ Н. Исторія уголовного судопроизводства и судоустройства Франціи, Англіи и Россіи / Н. Гартунгъ. – С.-Пб. : Типографія Э. Арнгольда, 1868. – 206 с.
3. Чельцов-Бебутов М. А. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М. А. Чельцов-Бебутов. – С.-Пб. : Изд-во "Альфа-Равена", 1995. – 839 с.
4. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий. – С.-Пб. : Изд-во "Альфа", 1996. – Т. II. – 606 с.
5. Викторский С. И. Русский уголовный процесс. Учебное пособие / С. И. Викторский. – М. : Юридическое бюро "ГОРОДЕЦ", 1997. – 448 с.
6. Полянский Н. Н. Судьба процессуальных гарантий личной свободы во Франции / Н. Н. Полянский. – М.-Л. : Издательство Академии наук СССР, 1946. – 99 с.
7. Уголовно-процессуальный кодекс Франции 1958 года: Предисловие кандидатов юрид. наук С. В. Боботова, В. И. Каминской. – М. : Издательство "Прогресс", 1967. – 323 с.
8. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий. – С.-Пб. : Изд-во "Альфа", 1996. – Т. I. – 552 с.
9. Головки Л. В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции / Л. В. Головки. – М. : СПАРК, 1995. – 130 с.
10. Головки Л. В. Формы дознания в уголовном процессе Франции / Л. В. Головки // Вестник Московского университета : Серия 11. Право. – 1994. – №1. – С. 64-70.
11. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Издательство Академии наук СССР, 1958. – 703 с.
12. Быкова Е. Следственный судья во Франции / Е. Быкова // Российская юстиция. – 1994. – №6. – С. 59-60.

13. Амбасса Леон Шанталь. Обвинительная практика в уголовном процессе Франции / Амбасса Леон Шанталь // Российская юстиция. – 1998. – №7. – С. 51-52.

14. Лубенский А. И. Предварительное расследование по законодательству капиталистических государств / А. И. Лубенский. – М. : Юридическая литература, 1977. – 160 с.

15. Даневский В. П. Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа / В. П. Даневский. – К. : Семенко Сергей, 2003. – 142 с.

Попелюшко В. О.

Система органів розслідування та їх повноваження за КПК Франції 1808 р.

У статті розглядаються питання системи органів розслідування за КПК Франції 1808 р., їх повноваження та особливості розслідування окремих категорій справ

Ключові слова: кримінальний процес Франції, КПК 1808 року, офіційне розслідування, органи розслідування, прокуратура Франції

Попелюшко В. А.

Система органов расследования и их полномочия за УПК Франции 1808 г.

В статье рассматриваются вопросы относительно системы органов расследования за УПК Франции 1808 г., их полномочия и особенности расследования отдельных категорий дел

Ключевые слова: уголовный процесс Франции, УПК 1808 года, официальное расследование, органы расследования, прокуратура Франции

Popelyushko V.O.

The system of investigation bodies and their powers according to the Criminal Procedure Code of France 1808

The matters of the investigation bodies system according to the Criminal Procedure Code of France 1808, their powers and investigation peculiarities of separate categories of cases are examined in the article

Key words: criminal procedure of France, Criminal Procedure Code of 1808, semi-official investigation, investigation bodies, public prosecutor office of France